

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 2.

Tárkány Szücs Ernő
Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport
www.jogineprajz.hu

Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok

SZOKÁSJOG ÉS JOGSZOKÁS

I.

Szerkesztette: Nagy Janka Teodóra

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KULTURATUDOMÁNYI, PEDAGÓGUSKÉPZŐ
ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR

SZEKSZÁRD
2016

SZOKÁSJOG ÉS JOGSZOKÁS

I.

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 2.

Sorozatszerkesztő: Nagy Janka Teodóra

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI ÉS JOGI NÉPRAJZI TANULMÁNYOK

SZOKÁSJOG ÉS JOGSZOKÁS

I.

Szerkesztette: Nagy Janka Teodóra

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KULTURATUDOMÁNYI, PEDAGÓGUSKÉPZŐ
ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR

SZEKSZÁRD
2016

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport
www.jogineprajz.hu

ISSN 2064-888X
ISBN 978-963-429-080-3-ö
ISBN 978-963-429-081-0

© Szerzők 2016
© Szerkesztő 2016

Készült *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti,
jogi néprajzi digitális adattár*
K-109191 számú OTKA pályázat támogatásával

Kiadja: Pécsi Tudományegyetem
Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar

Felelős kiadó: Dr. Horváth Béla dékán

Borító és könyvterv: Erky-Nagy Tibor
Technikai szerkesztő: Szabó Ernő
Nyomda: Szekszárdi SZC Nyomdája
Vezető: Ábrahám Norbert

TARTALOMJEGYZÉK

I.	
Előszó.....	7
Preface.....	9
Vorwort.....	11
Bánkiné Molnár Erzsébet: A jogi gondolkodás és a társadalmi normák változásai a 18. század első felében a Jászkun kerületben.....	13
Bárh János: A népi jogéletkutatás forrásai a székely köznépi családok „levelesládáiban”.....	32
Bató Szilvia: Változatok culpára – szakirodalom és praxis a reformokban.....	38
Béli Gábor: Női törvényes öröklés a Hármaskönyvben.....	60
Bódiné Beliznai Kinga: Talár vagy díszmagyar? Adalékok a bírói uniformis történetéhez.....	75
Bognár Szabina: A jogszokásgyűjtés és ami mögötte van. Egy nyitrai levéltáros család két generációja: Tagányi Imre (1808–1881) és fia, Tagányi Károly (1858–1924).....	93
Gelencsér József: A hónaposok szőlőbeli jogviszonya a Káli-medencében.....	114
Gyáni Gábor: Tárkány Szücs Ernő és a vásárhelyi Bethlen gimnázium.....	129
Herger Csabáné: A törvényes és az írott hitbér Baranyában 1848 után.....	139
Homoki-Nagy Mária: A szokásjog hatása a magyar magánjog fejlődésére.....	165
Horváth József: A kora-újkori nyugat-dunántúli kisnemesi végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről.....	176
Kajtár István: Szakrális elemek a jogi kultúrtörténetben.....	196
Kisteleki Károly: Az Erdélyi Fejedelemség önálló államiságának hatalmi szimbolikai elemei.....	204
II.	
Kothencz Kelemen: Végrendelkezés Bajszentistvánon a 19. század elején.....	219
Kriston Vízi József: Büntetés, kiközösítés a népi gyermekjátékokban.....	236
Lancendorfer Zsuzsanna: Krimiből ballada, avagy egy népballada-kutatás jogtörténeti vonatkozásai.....	244
Mezey Barna: Kényszer és szankció a nép joggyakorlatában.....	261
Nagy Janka Teodóra: A „jó Rend” szabályai: a makói történeti népi jogéletkutatás, mint jogi néprajzi kutatómódszertani modell.....	271
Nánási László: Vajna Károly „Hazai régi büntetések” monográfiájának keletkezése és forrásai.....	281
Örsi Julianna: A közösségi élet szabályai a 18–19. századi Jászkunságban.....	302
Petercsák Tivadar: Az egri fertálymesterség útja a közigazgatási feladatoktól a hagyományőrző tisztségig.....	313
Szádeczky-Kardoss Irma: A hatalmi szimbolika keresztény köntösű tradicionalitása egyes Árpád-kori pénzeinken.....	325
Varga István: Egy jogszokás intézményesülése: törvénytelen születésű gyermekek tartása iránti perek a két világháború között.....	335
Varga Sándor: Táncszervező kezesek az erdélyi Mezőségen.....	355

Völgyesi Levente: A Hármaskönyvben fellelhető, a jobbágyság öröklésére vonatkozó szabályok továbbélése a 18–19. században, különös tekintettel a Tárkány Szücs Ernő munkássága során feldolgozott öröklési jogi népszokásokra	377
A tanulmánykötet szerzői	387
A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport szakmai munkája (2011–2016)	388
Fotók a konferenciáról	400
Content	404
Inhalt	406

A szokásjog hatása a magyar magánjog fejlődésére*

HOMOKI-NAGY MÁRIA

„A bírói jog valóságos jogforrás, még pedig nemcsak felismerési forrása a már létező, rajta kívül fejlődött jognak, hanem valóságos jogteremtő forrás. [...] csakis a következetes jogmondás teremt jogot; de a gyakorlat e joga azután valóságos jog lesz. [...] ha a szokásjog ez alapon egyszer keletkezett, mégis csak megvan, [...] ereje az emberi természet pszichológiájában gyökerezik. [...] gyakorlati sulya a magyar magánjog szempontjából abban van, hogy élő magánjogunk fél existenciája az esetjogban rejlik. Az esetjogban él magánjogunk java része és az esetjogból rekonstruálandó.”¹ E gondolatokat a Magyar Jogászegyleti Értekezések keretei között Schwarz Gusztáv mondta 1893-ban, amikor a magyar magánjog tényleges kodifikációs folyamata elkezdődött. A magyar magánjog egészének egységes könyvbe foglalása nehéz feladat elé állította a kor jogászait. A több évszázados hagyomány, ami a szokásjog uralmát jelentette, a Tripartitum törvényként használt rendelkezései, a Planum Tabularéban összegyűjtött kúriai ítéletek, néhány jogtudósunk kézikönyvként használt műve alapján mit lehetett olyan forrásnak tekinteni, ami a magyar magánjogi kódex alapját képezhette volna? Példa ugyan rendelkezésre állt a jogalkotók számára, de azt a nagy kérdést mégiscsak nehéz volt eldönteni, hogy a római jog szabályai, az Osztrák Polgári Törvénykönyv, a német jogtudomány vagy a tényleges magyar bírói gyakorlat legyen-e az az alap, amelyre támaszkodva a polgári társadalom által megkívánt egységes törvénykönyvnek el kellene készülnie. Nem véletlen, hogy a szerző a törvénykönyv alapjaként három forrást jelölt meg: a már meglévő törvényeket, a jogtudományt és a megszilárdult bírói gyakorla-

---

* Készült az OTKA K-109191 pályázat támogatásával.

¹ Dr. Schwarz Gusztáv: Magánjogunk felépítése. In: Magyar Jogászegyleti Értekezések VIII. kötet, 10. füzet. Budapest, Franklin-Társulat, 1893. 17-18. p.

tot.² E forrásokot elemezve szomorúan állapította meg, hogy a 19. század utolsó harmadában a magánjogot alig néhány törvény érintette, a magyar magánjogi tudomány 1848-ig alig, azt követően már egy kicsit gyorsabban fejlődött, de magánjogi tudományunk képviselőinek egy jelentős része a magyar magánjogot idegen befolyás alatt álló jogterületnek minősítette. A bírói gyakorlat a döntvények révén ismert volt ugyan, de jogászaink kevésbé vették a fáradságot, hogy ezt megfelelő módon feldolgozzák. Schwarz és kritikával illette mindazokat, akik anélkül, hogy a mindennapok joggyakorlatára, s elsősorban a bírói gyakorlatra támaszkodva elemezték volna a magyar magánjog egyes intézményeit, római jogi és német hatásokat igyekeztek kimutatni,³ miközben még az sem volt ismert, hogy a hatályon kívül helyezett OPTK szabályaiból mennyit tartott meg a bírói gyakorlat.

Ezért tette fel a kérdést: *„Hihető-e, hogy a modern magyar magánjog forrása harmincz év óta, a mióta az országbírói értekezlet a magyar jogot ismét érvényébe visszahelyezte még mindig összegyűjtve nincsen?”*⁴

A Tripartitum keletkezésének 500 éves évfordulóját is ünnepeelve, egy modern kodifikációs folyamat végén, az egyes magánjogi jogintézmények fejlődését kutatva joggal tehetjük fel azt a kérdést: milyen hatások alakították a magyar magánjogot? Mennyiben ismerjük azt a gyakorlatot, amely 1514-től elvezette a magyar magánjogot arra a szintre, melynek csúcán a magánjogi kódex áll?

Erdélyi Sándor igazságügyi miniszter 1895-ben a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének elkészítésére felállított bizottság tagjainak a következőket javasolta: *„a magánjog körébe vágó és hazánkban érvényben lévő törvényeknek, törvényes szokásoknak, a már meglévő törvénytervezeteknek, a judicatura és irodalom termékeinek, valamint az idegen művelt államok jogfejlődésének figyelembevételével és felhasználásával, a polgári törvénykönyvnek egységes és rendszeres tervezetét”*⁵ készítsék el. E rövid

---

² Uo. 1-9. p.; Ugyanezekkel a gondolatokkal hívta össze Erdélyi Sándor igazságügyi miniszter 1895-ben azt a kodifikációs bizottságot, melynek a magánjogi törvénykönyv elkészítése volt a feladata. v.ö. A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg. Budapest, Grill, 1900.

³ A magyar magánjog kodifikációjának történetében kimutatható, hogy az 1880–1882 között elkészült résztervezetek alkotói az új szabályozás indokolásánál kizárólag római jogi, illetve német-szász forrásokra hivatkoztak, mintha a magyar magánjog több száz éves fejlődése nem létezett volna.

⁴ Uo. 9. p.

⁵ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg. Budapest, Grill, 1900. I. p.

idézet is mutatja, hogy a 19. század legvégén, a magánjogi kodifikáció kiindulópontjaként határozták meg a törvényeket és a törvényes szokásokat. A magánjog forrásait, korabeli szóhasználattal a kútfőit keresve Kolosváry Sándor a legfontosabbnak a szokásjogot tartotta, mert véleménye szerint *„a szokásjog sohasem bevezetett alkotása valamely nép vagy nemzet teremtő geniusának, hanem egy folyton folyó jogéleti processus, melyben a népmeggyőződés állandóan működik és nyilvánul újabb meg újabb cselekvényekben.”*⁶ Ha pedig a szokásjog az évszázadok alatt állandó fejlődésben van, akkor csak úgy ismerhető meg, ha megfelelő módon összegyűjtik és írásba foglalják. Ezért a Schwarz által feltett kérdésre csak akkor adhatunk választ, ha az általa megfogalmazott feladatot – amely a gyakorlat alapján kialakult szabályok összegyűjtésére vonatkozott – részben megtesszük. Természetesen nem a szó legszorosabb értelmében vett joganyag összegyűjtését kell megtenni, de ha utólag is, a szokásokon alapuló bírói gyakorlatot fel kell tárni. Vita tárgyát képezheti, hogy a szokásjog milyen módon ismerhető meg, de e vita elején le kell szögezni, hogy az a fejlődés, ami 1848-ig meghatározta magánjogunk fejlődését, döntő többségében mégiscsak az egyes bírói döntések, ítéletek által ismerhető meg. Kisebb arányban a levéltárakban fennmaradt oklevelekből, ezenbelül is elsősorban a bevallásokból, egyezségekből és végrendeletekből. Ez utóbbi esetben azonban csak akkor mondhatjuk, hogy megőrizték az érvényesítendő szokásokat, ha az azokban megfogalmazott intézkedéseket vita esetén a bírói ítélet is megerősítette. Éppen ezért a szokásjognak nevezett jogforrás az emberek mindennapi életében rögzült és a bírói gyakorlat által érvényesített szokásokból alakult ki évszázadok során. Érdemes megvizsgálni, hogy a magánjogi irodalomban miként határozták meg a szokásjog fogalmát.

Frank Ignác véleménye szerint *„szokásnak a Törvénytudományban nevezzük az igazságnak olyan szabályait, melyek a követők megegyező, de csak tetteken nyilatkozó véleményéből eredtek.”*⁷ *Szlemenics Pál* szerint: *„szokás, (consuetudo), által értetődnek a Magyar Népek kötelező szándékkal, s többször egyaránt tett, és a Felségtől helyben hagyatott önkénes, és nyilvánvaló tettei.”*⁸ Ugyanő 1845-ben a következőképpen fogalmaz: *„szokás vagy szokástörvény [...] által törvényeink, h.t. előlj. 10, 11, s 12 címéi, s 2.r.3*

⁶ Kolosváry Sándor: A magyar magánjogi szabályok kútfőiről különösen. In. Fodor Ármin: (szerk.) Magyar magánjog. Általános rész. Budapest, Singer és Wolfner, 1900. 67. p.

⁷ Frank Ignác: A közigazgatás törvénye Magyarhonban I. Buda, 1845. 21. p.

⁸ Szlemenics Pál: Közönséges törvényszéki polgári Magyar törvény. I. 1823. 32. p.

czímének és az 1791:12. törvénycikknek értelme szerint, a magyar népnek kötelező szándékkal többször ismételt, s királyi felségtől helybenhagyott önkényes és nyilvános hasontettei által szülemlett tényszabályt értenek.⁹

Amikor jogtudósaink a szokásjogot akarják meghatározni, mindig a Werbőczy István által megfogalmazottakra utalnak vissza. Werbőczy István a szokásjogot a törvénnyel egy szinten álló jogforrásként határozta meg: „a szokás a gyakorlat által megállapított jog, mely törvényül szolgál, midőn nincs törvény.”¹⁰ Majd a szokásjog és a törvény kapcsolatát elemezve leírja, hogy „a szokásjognak háromféle ereje van; tudniillik; magyarázó ... törvényrontó ... törvénypótló” lehet.¹¹ Werbőczy ugyan a nemesi magánjog szabályait gyűjtötte össze Tripartitumában, de a jogforrások elemzésénél általánosabb képet alkot, hiszen a 16. század előtti évszázadokban sem a magánjogot szabályozták elsődlegesen uralkodóink törvényekben. A Tripartitum kinyomtatása után ugyan ez volt jellemző. A Tripartitum mint szokásjogi gyűjtemény készült el, s maradt az a későbbi századokban is, függetlenül attól, hogy a peres felek gyakran törvényként hivatkoztak az abban rögzített normákra.

A 19-20. század fordulóján Wenzel Gusztáv másként közelített a fogalomalkotásban, mikor azt mondja, hogy „a fennálló jognak azon része, mely az írott jog kútfőiben (országos törvények, kir. rendeletek, kir. privilégiumok és köztörvényhatósági statutumokban) nem foglaltatik, mely közvetlenül tehát a nép jogi meggyőződésében gyökerezik, és a honlakosok külső cselekvényeiben nyilvánul, szokásos vagy nem-írott jognak neveztetik.”¹² Miközben a korábbi szerzők is különbséget tettek a jogforrások között, de a szokásjog belső tartalmi ismérveit adják meg elkülönítve a törvény vagy a privilégium ugyanezen ismérveitől, addig Wenzel elsőként a külső, alaki jegyeket ismerteti, pontosabban rögzíti, hogy a szokást nem foglalják írásba. Zlinszky Imre ismét csak azt hangsúlyozza, hogy a „szokásjog, a nép meggyőződésében gyökerező, s a kölcsönös érintkezésben állandóan alkalmazott jogszabály.”¹³ Más megfogalmazásban „a szokásjog [...] jogszabályt tartalmazó

⁹ Szlemenics Pál: Magyar polgári törvény. I. Pozsony, 1845. 10. p.

¹⁰ Werbőczy István: Hármaskönyv. Bevezetés X. „quod consuetudo est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex.” Tudománytár. Budapest, Téka, 1990.

¹¹ Werbőczy István: Tripartitum Prológ 11. 3-5 §§

¹² Wenzel Gusztáv: A magyar magánjog rendszere. I. Budapest, 1879. 77. p.

¹³ Zlinszky Imre: A magyar magánjog mai érvényében. Budapest, Franklin Társulat, 1891. 27. p.

*nemzeti akarat.*¹⁴ Kolosváry Sándor megfogalmazásában: „A szokásjog tehát, mint az anyagi magánjog kútfője azoknak a jogelveknek és tételeknek az összessége, melyek mint jogi szokások a nép meggyőződéséből fakadnak. Külső cselekvényekben nyilvánulnak és lassanként szokásos joggá tömörülnek.”¹⁵

Ha ezeket a meghatározásokat egybevetjük, akkor világosan kirajzolódik a szokásjognak, mint jogforrásnak a jellemzői. Az egyik legfontosabb, hogy hosszú idő alatt alakult ki, s a nép, a nemzet tagjainak a meggyőződése formálta a mindennapok gyakorlata során. Másrészt nem írták le, érvényességének nem volt feltétele az írásos forma.

Amikor a 19. század második felében elkészülnek a magyar magánjogi kodifikáció első résztervezetei, s e munkák során el kellett dönteni, hogy milyen anyagi jogi szabályokat fogalmaznak meg, akkor a jogalkotónak egy alapvető kérdést kellett eldönteni. A szó legszorosabb értelmében új magánjogi törvénykönyvet alkotnak, s ehhez mintaként használják a római jog tételeit és a kor létező törvénykönyveit, vagy a magyar magánjog történeti gyökereit tárják fel, a több évszázados fejlődés során kialakuló jogintézményekre támaszkodva készül el a kódex. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv, amelyet 1853-ban léptettek hatályba Magyarországon, tiltotta a szokásjog alkalmazását. Az Országbírói Értekezlet az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok megalkotásával a magánjog területén ismét teret engedett a szokásjognak és Kereskedelmi törvényünk ugyancsak lehetővé tette a kereskedelmi szokások alkalmazását, ha az a bíró számára is ismert volt. Mindezek ismeretében szinte felesleges feltenni azt a kérdést, hogy miért szükséges a magánjog fejlődését elemezve a szokásjog meghatározásával foglalkozni.

A Tripartitum megszületéséig a szokásjog jelentősége a magyar magánjog fejlődésében vitathatatlan. A kérdés valójában az, hogy a Hármaskönyv után milyen szerepet játszhatott az egyes jogintézmények fejlődésében a szokásjog? Egy tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé, hogy minden egyes magánjogi jogintézményt megvizsgáljunk. Ezért a jelen ta-

---

¹⁴ Magyar Magánjog. Általános rész. 47. p. „A szokásjog ... nem a nemzet szervének, hanem tagjainak tevékenyülése által nyer létet, és a nemzeti gondolatot nem (írott) szavak, hanem cselekvények útján fejezi ki.”

¹⁵ Kolosváry Sándor: A magyar magánjogi szabályok kútfőiről különösen. In: Magyar magánjog. I. 68. p. v.ö. Ladányi Béla: Szokásjog. In: Magyar jogi lexikon 438. p. „*Szokásjog a jogérzülettel megegyező és a köztudatban élő, az által kötelezőnek elismert olyan jogszabály, mely folytonos gyakorlat útján, s nem a jogalkotás rendes formái közt létesült.*”

nulmány keretei között a szerződések világából mutatnék be néhány példát, ahol a kialakult szokásoknak a Tripartitumot követően is meghatározó szerep jutott, sőt a nemesi magánjogot meghatározó szabályokon túl új szokások alakultak ki, amelyeket a bírói gyakorlat erősített meg.

A mindennapi életben az emberek egymáshoz való viszonyainak rendezésében fontos szerep jut a szerződéseknek. Ezek közül az adásvételi szerződés kezdetektől fogva kiemelkedő szerepet játszott mind az ingó, mind az ingatlan dolgok tulajdonjogának átruházása során. Az írásbeliség elterjedése során természetes, hogy hazánkban is a „contractus” kifejezés honosodott meg, majd a hiteleshelyek rendszerének kialakulásával az ingatlan jószág elidegenítését bejegyzéshez, bevalláshoz kötötték meg, megjelent a „fassio” fogalma. Werbőczy ennek két válfaját különböztette meg: az örökbevallást és az időleges bevallást. Ha a Tripartitum rendelkezését olvassuk, akkor az örökbevallás alatt az adásvétel, a csere és az ajándékozás, mint önálló szerződési típusok is érthetőek, s mint a tulajdonátruházás egyes formáinak részletes szabályait rögzíti a Tripartitum. Ezzel szemben a kizárólag birtokátruházásra vonatkozó időleges bevallás típusai közül csak a zálogbirtok-szerződés egyes szabályait örökölte meg, míg a bérletre, a haszonbérletre, a vállalkozásra, a szolgálati szerződésre egyáltalán nem utal. Ha megvizsgáljuk a birtokzálog-szerződésnek és a haszonbérleti szerződésnek a szabályait, akkor egyrészt igen sok hasonlósággal találkozunk, másrészt kimutathatók azok a különbségek, amelyek az egyes szerződési típusok sajátosságaiból adódnak.

A birtokzálog-szerződésnek a Werbőczy által említett szabályai is több évszázados fejlődés sajátosságait rögzítik. Közismert, hogy Werbőczy elítélte a birtokzálog-szerződés gyakorlatát, mert a nemesi birtok pazarlását látta benne. A 15. századra a nemesek már hosszú időre, 32 évre adták zálogba a birtokot, ami a nemesi jószág elbirtoklását jelenthette. A korábbi századok oklevelei viszont azt bizonyítják, hogy az Árpád-korban még csak egy-két évre történt meg a zálogolás, az Anjou-korban már több évre kötöttek hasonló tartalmú megállapodásokat, míg Werbőczy korára elérte az elbirtoklási időt.¹⁶ Mivel az ősi birtok tulajdonosa mindig a nemzetség volt, így fokozatosan kialakultak a birtokzálog szabályai. Elvként rögzült, hogy a hitelező nem birtokolhatja el a jószágot, viszont a kamatszedés tilalma mi-

---

¹⁶ Illés József: A magyar szerződési jog az Árpádok korában. Budapest, Franklin-Társulat, 1901.

att használhatta és gyümölcsöztethette. A hosszú ideig tartó birtoklás során a jószágban keletkezett károkat és az ahhoz kapcsolódó közterheket a hitelezőnek kellett megfizetni. Ha a birtokzálog-szerződésnek abból a tulajdon-ságából indulunk ki, hogy a hitelező birtokolja, használja és gyümölcsözteti a birtokot, akkor érthető, hogy a haszonbérleti szerződés szabályait a mindennapok során ehhez igazították. Ehhez nem kellett külön törvényi szabályozás. A bérbeadó pontosan meghatározott bérleti díj ellenében a jószág birtokába iktatta a bérlőt, aki birtokolhatta, használhatta és gyümölcsöz-tethette a dolgot. A birtokzálog-szerződés és a haszonbérlet között ott volt a legnagyobb különbség, hogy a szerződés időtartama jóval rövidebb volt a bérleti szerződés esetében, a bérleti díjat pedig megállapodás alapján fél-évente vagy negyedévente előre kellett megfizetni.¹⁷ Ha a bérlő nem fizet-te meg határidőre a díjat, a bérbeadó azonnal felbonthatta a szerződést. A mindennapok gyakorlatában alakult ki az a szokás, hogy mind a záloghitelez-ő, mind a haszonbérlő beruházásokat tett a birtokon, sőt gyakran épületet, istállót emeltek. A szerződés lejártakor a hitelező/haszonbérlő valószínű követelte az épület értékét, amit a jószág tulajdonosa nem feltétlenül akart megfizetni. Ezért vagy megtiltották bármilyen új épület emelését: *„rajta (a zálogba adott mezei kerten) semmit sem szabad építeni vagy javítani, ezek-nek elvesztése mellett”*¹⁸ vagy a szerződésben rögzítették azt az összeget, amekkora értékben építhettek a jószágon: *„engedek zálogos uraknak hatal-mat arra is. [...] a Kaszaperegi pusztarészemen, ezer rhenes forintig szabadon építtethessenek, mely épületeknek becsü szerint való árát a kiváltás idején tartozni fognak successoraim a zálogos uraknak minden kifogás nélkül [...] a zálogos summával egyetemben rebonificalni.”*¹⁹ Hasonló feltételekkel talál-kozunk haszonbérleti szerződéseknél is: *„A mostani épületeken kívül több új épületeket tenni nem szabad, mert ha tesz, az a familiának marad minden betudás nélkül...”*²⁰

Miután nemcsak a nemesek között létrejött egyezségeket vallották be hiteles helyen, hanem a szabad királyi városok polgárai és a jobbágyok is bevallották megállapodásaikat a városi tanácsnál vagy a mezővárosok

---

¹⁷ Homoki-Nagy Mária: Bérleti szerződés a 19. század bírói joggyakorlatában. In: Acta Jur. et Pol. TOM. LXIX. Szeged, 2007. 263-283. p.

¹⁸ Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, IV. 1504/u

¹⁹ Csongrád Megyei Levéltár Szeged, Csanád megyei törvényszék 54/III/1854. 1809. zálogszerződés

²⁰ Csongrád Megyei Levéltár Szeged, Csanád megyei törvényszék 1854.

előjáróságainál, fennmaradtak azok a jegyzőkönyvek, amelyek ezeket az egyezségeket őrizték.²¹ Így bizonyosságot nyerhetünk arról, hogy a jobbágy-parasztság világa olyan jogi tartalmú szokásokat alakított ki, amelyek egy adott közösségben hosszú ideig hatottak és kikényszeríthetőkké váltak még a bíróságok által is. Az írásban rögzített örök- és időleges bevallások mellett más egyezségeket, sőt szerződési típusokat is megjelöltek. Ezek közé tartoztak a vállalkozási szerződések. *„A városházánál együtt lévén Nagy Mihály bíró úr, Igaz János esküdt bíró úr, Varga János, Török Imre, Török János esküdt urak, Jenei Mihály perceptor úr és Balajti István szíjjártó mester, és a következő alkut tették: négy lóra való hámok, kantárok és gyeplő eránt a Török János keze alá, amelyeket maga által adandó jó bőrből emberül elkészíteni magát kötelezi úgy, hogy azon szerszámok minden része jó legyen, de zabolákat a város ad és ha akarja hogy a hámok posztóval béleltek legyenek posztót is a város ad, a többi megkívántató materiát pedig maga adja a szíjjártó, melyért leszen fizetése 60 forint. Felvett foglalóba a bíró úrtól 30 forintot.”*²² Erre a megállapodásra azt is mondhatnánk, hogy azért került az egyezségeket könyvébe, mert maga a város volt a megrendelő. Ez igaz, de a rövid bejegyzés, nemcsak a város mindennapi életébe enged bepillantani, hanem azt is ki lehet olvasni, hogy mire kapott megbízást a mester, mit vállalt el és mennyi volt a fizetése. De nem tartalmazza a szerződés a teljesítés határidejét. Nem szabad feltételezésekbe bocsátkozni, mégis azt mondhatjuk, hogy a szerződő felek tudták mennyi időre van szüksége a mesternek a jó munka elvégzéséhez. Egy másik vállalkozásról viszont azért lehet az utókornak ismerete, mert a faragó mester nem jó munkát végzett. *„Német János az elmúlt 1805. esztendőben a maga háza építésére megkívántató faragó munkára Nagy Mihállyal alkuba ereszkedvén és a munkát reá bízván, a megtett munka ellen kifogásokat térszen, melyek némely részét Nagy Mihály elismerte és annak elvégzését három-négy napok alatt magára vállalta. Béréből hátramaradt 6 forint 30 krajcár, melyet itt a városházánál depositumba tétetik. Minthogy Nagy Mihály a munkára el nem ment, azt Szegedi László másodmagával végezte el, ezért a letétbe helyezett 6 forint 30 krajcár neki adatott ki.”*²³ Nagy Mihály faragó mester hibásan teljesítette az elvállalt feladatot, amit ki kellett javítani. A megrendelő valószínűleg nyomatékosítani

²¹ Nagy Janka Teodóra: Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821). Szekszárd, 2012.

²² Csongrád megyei Levéltár Makó, V.A. 101.b.1. 1805. november 9.

²³ Csongrád Megyei Levéltár Makó, V.A. b/1. 1806. március 21.

akarta, hogy igényt tart a szerződésben elvállalt munka jó elvégzésére, a város előljáróságához fordult, hogy azok kötelezzék a mestert a hiba kijavítására. Egy érdekes és jól bevált gyakorlat olvasható ki ebből a feljegyzésből a szerződésszerűen teljesíteni kívánó fél oldaláról. A megrendelő Német János nem volt megelégedve az elvégzett munkával, a város előljáróihoz fordult és a mester még ki nem fizetett bérét letétbe helyezte. Ezzel jelezte, hogy ő szerződésszerűen, azaz a megállapodás feltételeit betartva akar teljesíteni. Ez volt az a szerződésszerű magatartás, amelyet a mindennapok tapasztalata alakított ki, s vált elfogadottá a bíróságok részéről. A hibásan teljesítő fél egy esetleges per esetén nem hivatkozhatott arra, hogy azért nem javítja ki a hibát, mert nem kapta meg a kialakult bért. Az már az előljáróság józan belátását tükrözi, hogy miután a vállalkozó még így sem teljesített, ezért a letett bérből azt fizette ki, aki a tényleges munkát elvégezte.

A hibás teljesítésből keletkezett vitákat nem mindig tudták békés úton rendezni. Gyakran a mezőváros törvényszékéhez, vagy az úrúriakhoz fordultak a felek. Ez történt Székely János és Ambrus József molnár esetében is. A molnár egy sódaráló elkészítését vállalta, de a megrendelő állítása szerint „megcsalt és nem jót és nem is ahhoz az alkuhoz valót csinált.” Székely János kérte a hiba kijavítását, amit a molnár megtagadott. A mezőváros bírójának döntése értelmében: „Azon sódarálónak, melynek áraban alku szerint Ambrus József Székely János uramtól 6 forintot felvett, hibás és haszontalan volta ahhoz értő tudós és hiteles mester emberek által megvilágosítván, minthogy Ambrus József azon sódarálót maga tulajdon fájából készítette, azon hibás munkáját magának megtartani, a felvett 6 forintot pedig Székely János uramnak visszatéríteni köteleztetik.”²⁴ A bíróság nem elégedett meg a felek állításaival, hanem 'szakértőket', azaz más mesterembereket kérdezett meg, elfogadható e a molnár által készített daráló vagy sem. Miután a molnár saját fájából készítette el a hibás árut, a bíróság visszaadatta neki és az előlegbe felvett hat forintot vissza kellett fizetnie a megrendelőnek.

E rövid bejegyzések mutatják, hogy a mindennapi élet formálta azokat a megállapodásokat, amelyekből később egy-egy szerződési típus szabályai kialakultak. Érzékelhető, hogy a szerződéseket, a megállapodásokat a felek megegyezése, konszenzusa hozta létre, s csak annyi feltételt tartalmaztak, amennyit a felek szükségesnek tartottak. A megállapodások egy részét írásban rögzítették, más esetekben csak szóban állapodtak meg, s ha a teljesítés

---

²⁴ Csongrád Megyei Levéltár Szentes, V.A. 102. b/2. 442/1787.

során nem a megegyezés szerint történt valaminek az elkészítése, akkor a város előljáróságához vagy bírósághoz fordultak.

A szerződések teljesítésének egy másik sajátossága is a mindennapok tapasztalata alapján érthető meg. Bármilyen legyen a megállapodás tárgya, a szolgáltatásnak hibátlannal kellett lennie, megfelelő minőségű árut kellett a szerződő félnek átadni. Meg lehetett-e mindig állapítani, hogy hibátlan dolgot ad a szerződő partner? A jegyzőkönyvekből tanulságos esetek olvashatók ki. *„Hamza Miklós Szabó Györgytől vásárolt két tavalyi bornyút, melyek közül egyike harmadnapra megdöglött. Kéri a bornyú árát. Szabó azt állította, hogy az alku idején semmi baját észébe nem vette a bornyúnak, s egyébként Hamza maga választotta a másik párjának, ezért a kár Hamza Miklós nyakába marad.”*²⁵ A paraszti társadalomban a mindennapok életéhez tartozott egy-egy állat megvétele, illetve eladása. Az állat igen nagy értéket képviselt, nem véletlen, hogy a paraszti végrendeleteknek is meghatározó tartalmi eleme, hogy az örökhagyónak mennyi állata van és azokat kiknek a javára rendeli. Adásvételkor is jó és hibátlan állatot akartak szerezni, s bár jól ismerték állataikat, az egyes állatbetegségek lappangási idejét a 18. század végén nem tudták még pontosan megmondani. Így fordulhatott elő, hogy a megvásárolt állat harmadnapra megdöglött. A 18. század végének bírósága nem küldhette a kárt szenvedő felet állatorvoshoz annak megállapítására, hogy beteg volt-e az állat, és ha igen, milyen betegségben szenvedett, ezért a kor tapasztalata szerint döntötte el az esetet. A felek egybehangzóan állították, hogy a vevő, Hamza Miklós „maga választotta párjának” a megdöglött jószágot. Ha pedig maga választotta, akkor meg kellett néznie az állatot. A bíróság tehát nem azt állította, hogy nem volt beteg az állat, hanem azt, hogy a vevő választotta ki a többi közül azt a jószágot, amely később megdöglött.

Egy másik eset kapcsán a szerződések teljesítésének ugyancsak fontos elemére mutatott rá a bíróság. Gerecz István talyigába fogható lovat akart vásárolni. Mata Pál gulyás 16 forintért úgy adta el a lovat, hogy éjszaka a vevő ne lássa. Reggel a vevő azonnal talyigába akarta fogni a lovat, de az nem ment, mert az állat arra alkalmatlan volt. Ekkor a vevő azonnal visszavitte a lovat az eladónak, s kérte vissza az árát, de a gulyás nem adta. A bíróság úgy ítélte meg az esetet: *„Gerecz egyedül való szándéka volt olyan lovat venni, melyet talyigába járva, rajta életét kereshesse. Mivel pedig Mata tudva*

---

²⁵ Csongrád Megyei Levéltár Szentés, V.A. 102. b/1. 49/1765.

*adta el a hibás lovat, Gerecz pedig másnap, a próba után mindgyárt visszavitte azt, ezért Mata köteles a ló árát visszaadni.*²⁶ A két esetet összehasonlítva jól érzékelhető, hogy adásvételnél fontos feltételnek tartották, hogy a vevő megnézze a dolgot, amit vásárolt. Az előbbi esetről azért kellett a kárt a vevőnek viselnie, mert maga választotta ki a borjút, ezzel feltételezte a bíróság, hogy megnézte és azt az állatot akarta megvásárolni. A második esetben az eladó olyan helyzetet teremtett, hogy sötétben adta át az állatot a vevőnek, amikor már nem lehetett pontosan megtekinteni. Miután a vevő reggel ezt megtette, s érzékelte, hogy „hibás” az állat, haladéktalanul visszavitte az eladónak. A bíróság ezt a két mozzanatot vizsgálta: a vevő nem tudta az eladó hibájából megnézni az árut, majd amikor annak alkalmatlan voltát tapasztalta, akkor időhalasztás nélkül visszavitte az eladónak.

A levéltárakban őrzött egyezségek, jegyzőkönyvek sok ilyen és ehhez hasonló esetet őriznek, amelyek nemcsak egy adott kor szűkebb és nagyobb közösségének az életébe engednek betekintést, nemcsak a helyi közösségek társadalmi normáit teszik megismerhetővé, hanem azt a szokásrendszert, azokat a szabályokat, amelyek szerint éltek. Ki tudná megmondani, mikor alakult ki az a szabály, hogy a vevőnek meg kell tekintenie a megvásárolt árut? Mikor vált ez kikényszeríthetővé? Mikor tekintettek egy teljesítést hibásnak? A levéltári források kutatója csak a végeredményt tudja a forrásokból kikövetkeztetni. Azt tudja megmondani, milyen jogi tartalmú szokások alakultak ki, s váltak a bíróságok által is érvényesíthetővé. Ma már a kodifikált magánjog világában kevésbé kíváncsiak az emberek a forrásokra. Egy-egy szerződés érvényesítésénél a törvénykönyv szabályaihoz ragaszkodnak. De hogy azok a szabályok mikor, hogyan, milyen fejlődés útján alakultak ki, sokakat már nem érdekelnek. Pedig a 19. század magánjogi kodifikációjának kezdetén éppen azt kellett eldönteni: mennyiben lehet és kell a mindennapok gyakorlatában kialakult szokásokat figyelembe venni, s mikor lehet idegen törvényt segítségül hívni. A jogtörténész pedig a levéltári forrásokat faggatja, hogy a kodifikált jogintézmények történeti gyökereit feltárja.

---

²⁶ Csongrád Megyei Levéltár Szentes, V.A. 102. b/1. 291/1779.